

TAKAISIN SORVIN ÄÄREEN

Nokian Tehdassaaren konepajan työntekijöiden muistoja paperitehtaan ajoilta



Haastattelut ja toimitus

Pasi Salonen

2016

Johdanto

Tässä esityksessä muistellaan työtä ja arkea Nokian tehdassaaressa ja siellä erityisesti Nokia-yhtiön vanhassa konepajassa niinä vuosikymmeninä, kun tuo vuonna 1935 valmistunut rakennus vielä toimi alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan. Tällä hetkellä samoissa tiloissa toimii kulttuurin ja luovien alojen keskus Tehdas 108.

Teksti pohjautuu Nokian konepajassa työskennelleiden ihmisten haastatteluihin. Keräsin aineiston kahdessa vaiheessa. Tehdas 108:n järjestämässä tapahtumassa vuonna 2015 pidimme historiaklinikan, johon kutsuimme ihmisiä muistelemaan menneitä vuosikymmeniä. Vuonna 2016 tein lisäksi kaksi pidempää henkilöhaastattelua.

Haastateltujen henkilöiden nimet ovat tiedossa mutta tästä esityksestä ne on poistettu. Jotkut haastateltavien tarinoissa esiintyneet nimeltä mainitut henkilöt olen jättänyt harkintaani käyttäen näkyviin. Pitkistä haastatteluista löytyvät äänitallenteet sekä niiden litteroidut tekstiversiot, jotka ovat luottamuksellisesti saatavissa erikseen sovittavaa jatkokäyttöä varten.

Tämä esitys dokumentoi nokialaista tehdastyön historiaa. Sellaisenaan sitä voi pitää pienenä dramaturgisena lisälehtenä vaikkapa Olavi Toivolan kattavalle *Puusta pehmopaperiin* -historiikille (2005). Enemmän kuin mistään valmiista historiikista, kyse on projektipaperista, joka on tuotettu jatkojalostusta varten. Näen mielessäni esimerkiksi Tehdassaaren suositut opaskierrokset, paikallisen harrastajateatterin käsikirjoitusprojektit sekä Tehdas 108:n tiloihin toteutettavat tilataideteokset. Näiden elämyksellisten inspiraatioiden lisäksi monet haastateltavien puheissa esiin tulevat teemat houkuttelevat esittämään myös tutkimuksellisia tulkintoja ja jatkokysymyksiä. Sana on vapaa, olkaa hyvä!

Työn valmistumista on tukenut Kansan sivistysrahasto.

Marraskuussa 2016,
Pasi Salonen

Haastatteluaineisto teemoittain jäseneltynä

Tämä teksti koostuu pääosin haastattelutilanteista tallennetuista lainauksista. Olen ensin litteroinut kaikki haastattelut tekstimuotoon, minkä jälkeen olen katsonut aineistoa kokonaisuutena.

Aineistosta näin nousseet keskeisimmät teemat muodostavat esityksen rungon ja kappalejaon.

Sisennettynä erottuvat tekstit ovat haastateltujen puhetta, joka ei kuitenkaan ole puhdasta lainausta. Keskustelusta on poistettu muun muassa toistoa ja täytesanoja. Murre- ja puhekielistä ilmaisua olen säilyttänyt luettavuuden ja ymmärrettävyyden rajoissa. Omat kysymykseni olen jättänyt näkyviin silloin kun niiden johdattelevuudella on merkistystä. Haastattelijan puheen erottaa tavu-merkistä rivin alussa.

Konepaja ja Tehdassaaren miljöö

Olemme Bertil Strömmerin piirtämässä Nokian vanhassa konepajassa muistelemassa rakennuksen historiaa. Kyseinen tila tulee olemaan muisteluhetkemme keskiössä. Aloitamme kuitenkin keskustelemalla hieman myös Tehdassaaren ympäröivä alueesta.

Pajan naapurissa sijaitseva vanhempi rakennus oli pitkään autoverstaana. Alunperin rakennuksessa toimi puusepänerastas. Toisella puolella naapurissa kellertävässä jugend-tyylisessä rakennuksessa oli tehtaan ”terävä pää” eli yhtiön toimistotiloja. Siellä sijaitsi ”paperitehtaan äly”. Myös Porttivahdin rakennusta ja Lemmensiltaa muistellaan. Sillan yli kulki pieni veturi eli Pässä puuvaunuja vetäen.

Eteläjuoksun puolella oli aikoinaan pato. Kuului iso paukku kun pato purettiin. Siviilit kulki omaa reittiään juoksun poikki. Sain elää vielä vanhan kosken aikaa. Sai poukkia kivien yli Koskenmäen puolelle.

Mutta se sellukuljetin oli paha juosta! Kävin kokeilemassa ja jalat menivät hapoilte.

Siirrymme sisätiloihin. Alakerran kakkoshallissa* pohjoispuolen ikkunoiden puolella sijaitsi hitsausnurkka imureineen.

Tossoli hitsikoppi silloin ensimmäisellä kerralla kun olin, tosta pilarista tonne, ja siellä oli kolme äijää jumalauta kuule, se ei kauaakaan kestänyt ku ruokatunti loppu ku se oli niin jumalauta savua täynnä ettei kelloo seinässä nähny.

Sitten toisessa päässä kakkoshallissa oli sepänpaja. Seppä tako sitten kaikenlaista tavaraa, mitä tarvittiin, ja tehtiin meisseleistä, poria, mitä tarvittiin.

Takatilassa, nykyisessä Pikkusalongissa, oli aikoinaan paksu kerros hiekkaa lattialla. Kolmen metrin levyiset nosturikiskot ovat edelleen kiinni katossa. Pikkusalongin vieressä punaisten ovien takana perimmäisessä huoneessa sijaitsi konevasara ja kaksi ahjoa. Konevasara myytiin myöhemmin ”Pirkkalaan”.

*Pääovilta tultaessa ensimmäisen hallin nykyinen nimitys on Salonki ja kakkoshallin Galleria

Tossa [kakkoshallin] keskellä oli suuri avoin tila. Siihen sai levitellä isommat remontit. Siinä on monta yötäkin mennyt.

Ykköshallissa oli vähintään kuusi sorvia, iso höylä, pistohöylä, jyrsinkone sekä kolme pylväsporakonetta. Rautatie kulki keskellä ykköshallia ja meni tilan läpi pajaan saakka. Nykyisen leikkinurkkauksen kohdalla rata poikkesi ja siinä sijaitsi vakituine paikka junille, jotka olivat remontissa. Siihen oli rakennettu koroke, jossa miehet saivat seistä, että työkohde tuli sopivalle korkeudelle. Pelkästään Pässien korjaukseen oli varattu kaksi henkilöä.

Nykyisten ykköshallin vessojen kohdalla oli työkalukopin noutotiski. Työkaluvarastoon kuljettiin sisään takaa pariovien kautta.

Työnjohdon toimistohuoneet sijaitsivat toisessa kerroksessa.

Siellähän oli sen Leppäsen Pentinkin, se insinöörin paikka siellä ja oli myös Leppäsen Yrjökin. Ja sähkömestarit siellä oli ja sitten oli palkanlaskija. Ja toisessa päässä oli sitten varasto missä oli kaapelivarasto ja muut tarvikkeet, ja sähkövarasto.

Eteläikkunoiden ulkopuolella ykköshallin kohdalla sijaitsi teräslevyjen katettu varastohylly. Nykyisen hakesiilon kohdalla laskettiin kulmarautoja alas rautavarastoon. Eri laatuista lattarautaa makasi paljon pienillä hyllyillä.

Bertel Strömmerin arkkitehtuuri oli suurine ikkunoineen hyvin tarkoituksenmukainen. Pajaan oli tärkeää saada runsaasti luonnon valoa, koska siellä tehtiin tarkkuutta vaativia käsitöitä. Tämän päivän näkökulmasta yllättävä tieto on, että toisen kerroksen itäpään hienoista päätyikkunoista ei ole aikanaan langennut lainkaan valoa ykköshalliin.

Siellä oli seinä koska ei sieltä päivävvaloo tullu. Siinä oli sitten meidän pulttivarasto, pultit ja mutterit ja kaikki. Ja paljo muutakin, nahkaa ja kaikellaista.

Sosiaalitulat sijaitsivat kellarissa.

Joo suihkut oli alakerrassa, ja siellä oli vaatehuone kummassakin päässä oli vaatekopit mikkä siellä oli, elikä siinä toisessa päässä oli ruokailutila, siitä kun mennään alas pääovilta siinä vasemmalla puolella, siinä alussa oli pöydät ja siinä ihan perällä oli vaatekaapit. Ja sitten taas toisessa päässä oli pesualtaat siinä kun vastapäätä siinä pääkonttorin puolella, sillä seinustalla. Ja sitten siinä oli siivoojan koppi sitä vastapäätä, en tiedä onko viä siinä ovee kun rappusia mennään alas ja siitä mennään oikeelle, se oli niinku rappusien alla se siivoojien koppi ja sen takana oli yks tai kaks suihkua.

Työn kuvausta

Sodan jälkeisellä aikana ruostumattomasta taottiin soppakauhoja. Kaikenlaista muutakin viraapelia tehtiin ja mukaan otettiin kaikenlaista. Kerran yhdeltä sillan yli kulkeneelta kaverilta oli reppu pudonnut maahan, ja kun se löyty, niin se reppu oli täytetty talilla.

Pajalla valettiin valimossa siellä ja sitten valmistettiin pumppu ja muut siellä sitten, kaikki valmiiseen kuntoon. Siellä oli valuja, oli massapumppujen pesijä ja kaikennäköistä muuta siellä tehtiin, ja rautarakenteita tehtiin. Kaiken näköstä mitä tarvittiin, ne enimmäkseen tehtiin tuolla ja sitten vietiin paikanpäälle sinne paperitehtaalle kun siellä tarvittiin, rakennussilloja ja tollasia.

**

Sinä vuonna kun mä tulin tänne töihin, niin täytin 15 syksyllä. Ensimmäisiä töitä oli kun hakattiin kuonavasarakalla sieltä lieriön pohjalta kaikki kovettumat ja raapittiin ja lakastiin ja heitettiin ulos. Ja sinne piti sitten maanantaiaamuna mennä, mut helvettiä, eihän sinne mennä voinu! Kun lauantaina oli vasta höyryputki puhjennu ja joskus aamuyöllä vedetty luukut auki.

- Nii, että siellä oli vielä liian kuuma olla...

Jumalauta tulikuuma kova höyry! Ei kyllä siinä meni monta tuntia ennenku sinne mentiin, eikä olis tietystikkään, kun ei siellä voinu mitään tehdä muutaku käydä lämmittelemässä.

Mua vitutti niin perkeleesti kun menin tonne paperitehtaalle jonkun asian takia ja äijät siinä koettelee, että näin, laakeria, ja ”kyllä se meitin tuurilla kyllä ehkä menee”, jumalauta, että sitten se on, loppu on lyhkäne, ja vesiletkaa päälle pannaan, että on vähän kylmempää. Ne ajo sen laakerin jumalauta niin perkele, että joskus joutu siihen telaan uusiin akselin vallah.

- Ja se on kallista varmaan?

On tietysti, ja aikaa kuluu, perkele. Täytyy reikä sorvata puhtaaks ja sopivaks ja, elikkä se, mikä sinne pistetään ni. Mehän yritettiin joskus lämmittää niitä mutta, tyälästä hommaa, mutta sai sitä sen verran lämpöä, että se tuntu, eikä se paljon tarvi, että sinne vaan tapin saa, että se on jämpä, kyllä se puristaa, se on siä lujasti.

Ja minä sorvasin pyörät. Veturin kenkiä.

- Mites paljon niitä tarvi tehdä?

Aina kun kulu, niin pantiin uudet kenkät. Ne ajettiin sisälle se kone ja nostettiin pyörät pois alta. Mää merkkasin ne heti kaikki, mittasin ja kirjoitin luvut perään ja sorvasin semmoset sitte. Sä tiedät, että autossa on noi tasauspyörät, ja tiedät tarkotuksen?

- Joo kyllä mä tiedän sen..

Mutta missä se veturissa on?!

- En tiedä

[naurua] Se on hyvin vaikee tietää, joka ei oo siihen syventyny. Joo se on noi, akselit on, pyörät päissä, perkeleesti kiinni kaikki. Se on siinä pyörän muodossa! Juu se sorvataan kartioks se pyörän selkä molemmista päistä samanlainen. Ja siinä on sitten leveyttä, se pääsee näin [poikittaisliikettä] meneen näin siinä kiskon päällä, ja siinä se on. Katos kun veturi kun ajaa kurviin, se ajaa heti tähän laitaan kiinni, luonnostaankin se tuuppaa siihen reunaan kiinni, mutta vetää myös tämän toisen puolen, se käy pienimmällä päällään, ja tää käy isoimmalla. Juu ja rautatiet tehdään jämpästä niiden kaarteiden mukaan, missä on junien vaunut ja veturit. Joo se on tehty sillain. Ei sitä moni tiedä.

- Joo, eipä sitä tuu ajateltua.

Istuu sisällä vaan ja kattelee, että hyvin mennee! Toi Leppänen oli nuuka pomo ja sitä vitutti niin saatanasti kun Lokomolta osti niitä veturin kenkäaihioita. Niin niissä oli niin saatanasti työvaraa, että jumalauta kun oli yli 30 millia reiässä työvaraa. Ne kovin isoja ollu, että tuommosia mutta kyllä lastua tuli. Ja kysy sieltä sitten, kun oli valettua ja sitten ne oli vielä taottu ja hakattu, oli hyvää ainetta. Se kysy, että eikö niitä vois takoo pikkuse litemmäks? Ne selvitti että kyllä voi mutta hinta on sitten toisellinen, että ei kannattanu... [naurua]

- Että sitten tuli sulle töitä enemmän, ja lastua tuli sen mukaan [naurua]

Juu se tota olis maksanu se aihio jo niin paljo, kun se olis vielä taottu. Mutta sitten se oli kyllä ilone kun se löysi jostain Englannista sellaisen paikan, katos nää englantilaiset nää, niillähän on näitä pieniä vatureita perkeleesti, niiltähän löyty sitten sellanen joka sopii näihin, että neljä millia oli työvaraa!

- No ni!

Se oli ihan mukavaa.

- Se oli sitten ihan eri.

Ei ennää ollu yhtään liikaa.

**

Se olis ollu hyvä nährä sun se oikee kunnan sorvi.

- Niinpä mutta siitä on varmaan jo aikaa kun se on täältä viety, onkohan siitä missää kuvia, onkohan siitä mitään kirjoja, valokuvia tiedätkö.

Se oli mahtava vehje... Ei o, ei mulla ainakaan o. Ei oo eres kukaan ottanu sillon kun työskenneltiin, jaa yks kuva on kumminki, ei se, siitä ei nää mitään, näkee vaan sellase kolmpolvisse kampiakselin ja sitten sellase, kaks... ne on kärkie välissä siinä.

**

Tuolla vanhan sellun kuivauskoneen, taikka tämän, sen jälkeen tulee se paalaaminen, sen paalauspuristimen kampiakseli meni poikki, joo ja ei sitten mistään helevetistä, ne olis tarvinnu semmonen 30 senttiä paksua akselia olla, josta sen olis voinu tehrä. Sitä kyseltiin ja kyseltiin. Sitten loppujen lopuks Pansiosta löyty. No sitä olis siinä semmonen kakskertaa sen akselin mittane palanen, ja auto toi sen tohon pihaan. Joo ja minä sanoin sille, että tuus pikkusen kattoon tänne, että mitä täällä on, oli tommonen raita takarenkaassa, voi jumalauta sano poika, ei tästäkään reissusta kyä mitään hyätyny. Oli kato lavan läpitte, oli pultti, saatana, ja se sano, että hän ihmetteliki kun se kurvissa niin jarrutti, se sano, että hän pani sen sen takia siihen toiseen laitaan, että jos täällä ei oo millä nostaa sitä. Joo ja eihän täällä siitä ollu mitään vaikeutta. 820 kiloo se paino, se akselin pätkä ku, se sorviin otin ja kun tuli valmiiks niin oli 260 kiloo.

- joo o, aika paljon on tullu lastua

Paljon tuli lastua.

**

- Mitäs siihen aikaan, oliko semmosta, että kun työntekijät neuvottelevat, että minkälaista se työntekeminen oli yhdistymisen tai työväen kannalta oli. Että oliko esimerkiksi sellasta lakkoilua paljon siihen aikaan?

Oli. Kyllä.

- Miten sitä oli?

No se oli, että jos paperitehtaalla mentiin jossain niin sanotusti sopimusten yli, niin silloin pistettiin heti lakko.

- Niin, että se oli heti..

Se oli nopeeta toimintaa silloin, että ei siinä pitkästelty paljon.

- Kuinka pitkiä ne sopimukset sitten oli ja kuinka paljon ne riitaantu?

Yks pisin lakko oli varmaan silloin kun noi ajomestarit tuli sinne ajeleen ni, oliko se pari kolme viikkoo vissiin. Mutta muuten kyllä se oli päivä ja kaks ja joku viikko. Ja se oli vaan sellasta mielenosoitusta, mitä näytettiin sitten kun ei oltu sovittu.

**

- Mites sitten kuinka paljon siellä oltiin tekemisissä keskenään työntekijöiden kanssa ja miten paljon esimiesten kanssa? Kuinka paljon te teitte iteksenne ja kuinka paljon siinä tarvi olla vieressä niin sanotusti ”sanomassa”?

Kyllä se oli itsenäistä työtä. Se oli pelkästään mitä mestari sano, näytti että mitä tehdään ja toi piirustukset siihen ja sano että siellä ja siellä. No, se aino semmonen Leppäsen Yrjö kun oli siellä, niin se oli kyllä huvittava piirre, että se kävi siellä kattomassa siellä kun oli rautavarasto siellä portin pielessä, se kävi siellä valmiiks kattomassa, että siellä on sellasta ja sellasta rautaa olemassa. Ja sitten se sano, että siellä ja siellä on sellasta ja sellasta rautaa. Ja me ihmeteltiin, että mistä se tietää mutta se kävi aikasemmin kattomassa, että se tiesi. Että se on siellä se rautamöhkäle tai muukin. Ja se sano, että ”mennääs kattoon”. Se vei sinne, se oli aina että ”mennääs”. Ja kun se polkupyörällä meni vielä sinne.

- No käytännössä te ette sitten paljon ollu pomojen kanssa tekemisissä...

No se oli ainoastaan se mitä hän tuli sanomaan, että se ja se, mutta muuten se oli sitä työntekoa.

- Aivan. Ja tuliko semmonen tuntu siitä sitten, että ei tarvi tulla perästä sanomaan, että tuli sitä mitä tilattiinkin? Että kuinka paljon siinä oli sitten semmosta säätämistä jälkikäteen?

No joo, pikkasen saatto joskus tulla jotain mutta enimmäkseen se oli aika hyvää mitä siellä tehtiin. Niinku mekin kun me alkuun oltiin vanhempien miesten kavereina kun

tehtiin. Siinä oli se semmonen luontainen oppiminen tekemisen kautta, että oli se vanhempi, joka tiesi.

**

- Minkäslaisia täällä oli työntekijät ja minkälaista täällä oli tehdä töitä? Oliko minkälaista porukkaa? Minkälainen oli henki ja muuten..

Emmää oikeestaan, mitään vikaa porukassa nää. Mutta kyllä täällä töitä voi tehdä kyllä iha vapaasti, ketkä niitä sai.

- Minkäslaisia pomoja teillä oli täällä?

No emminä tiedä. Täällä oli semmonen Varvion Aarne, iso miehenrötkäle oli pääpomona silloin, joka mun töihin otti.

**

- Kuinka paljon työntekijöitä oli silloin?

Kyllä silloin ennen sotaa, tätä remonttisakkiakin, nin siä voi lukee sadoissa. Mitä ne puhu joku, että oli viissataa henkeä oli sen päälle että koneet käy. Ne on ollu kato, niitä oli tuolla semmosia ryhmiä tuolla paperitehtaalla. Yks porukka oli sellussa. Sitten oli viinatehtaalla oli kaks vakituista putkimiestä, joo ja paperitehtaalla oli muistaakseni kaiken tukevampi sakkii, että siellä oli enempi sitä ja, että se olis ollu sellane huippu se 500 ja, remonttimiehistä joku sen sano en minä tiedä onko sillä mitään laskuperustetta mutta on vaan sanonu, että kyllä niitä viissattaa on. Enkä ihmettele vaik olis.

**

Työskentelin sähköpuolella 12 vuotta vuosina 1971-83. Olin kunnossapitovarastossa ja jakelin sähkötarvikkeita. Mitat ja koodit jäi erityisesti mieleen. Leppänen, verstaan pomo, oli ykköshallissa.

Samoin ykköshallissa olivat sorvarit ja jyrsinkone. Pomolta piti saada lappu. Koodi oli ehdoton edellytys, että sai mitään varastosta. Tarkastajat kävivät ensimmäiseksi laatikolla, jossa säilytettiin valopolttimoita, koska ne olivat todennäköisimmin ohi vedettäviä. Jos ne polttimot täsmäsivät, siitä oli hyvä lähteä.

Työaika oli tärkeä mutta se, mitä siinä välissä tapahtui oli rennompaa. Tärkeintä oli jämäpti ajoista pitäminen. Käsiä mentiin pesemään ajoissa. Välillä pomo sanoi, että ”palataas taas takaisin työehtosopimukseen.”

**

Valimo, pajat ja putkimiehet, koneistamo, asentajat, viilarit - kaikki toimivat tämän rakennuksen puitteissa. Toisin sanoen täällä kykeni tekemään melkein mitä tahansa. Ammattikunta kasvoi Nokian ammattikoulun opiskelijoista, vaikka moni lähti myös Tekuun ja sitä kautta muualle.

Ei uskoisi, että kun tänne on tullut nuorena, että miten nyt kaikki on muuttunut. Kaikki paperitehtaan osat elivät täällä; oli se omatoimisuus. Alueelle kyettiin tekemään kaikki itse. Uskaltaisinkin väittää, että kehitys ei ole mennyt yksinomaan hyvään suuntaan.

Verstaalta kun lähdin, niin koko elämäni olen ollut kunnossapitotöissä. Lopuksi olin vastaavan kokoisen korjaamon esimiehenä. Nyt alkaa pikkuhiljaa historia täyttymään.

Koneet ja työvälineet

Haastattelen alkuperäisen Koneen valmistaman sinisen 12 tonnin nosturin pääasiallista käyttäjää. Nosturi on edelleen ykköshallin katossa uudempien nosturikiskojen yläpuolella. Haastateltava ei ymmärrä alkuunkaan, miksi uusi keltainen nosturi on asennettu alkuperäisen alapuolelle.

Se nosturi koko ajan mun käytössä. Ja tietysti niin kauan, kun tää verstaas oli toiminnassa. Mutta kuka ton perkeleen ton tommosen [uuden nosturin] on laittanu?

- Mä en muista sitä firman nimeä mutta täällä on ollu sittemmin elementti...

Joku on saanu syötettyä! Toi [vanha nosturi] oli ihan hyvä. Sillä nosteltiin pienet ja suuret. Kakstoista tonnia se on luvattu, nääksää sen?

- Joo se lukee tuolla ”Kone” ja ”12 tonnia” juu

- Toi uus näyttää semmoselta, että ei vallaan paljoo. Kus katot noita vaijereita, tuolla, mitkä ylös lähtee, ni...

- Niin, täällä on jotain elementtihommia ollu sittemmin...

Helvetin heikkoo vaijeria! Tollasen häkkyrän sais heittää sinne, minne ne muutkin rojut on viety

Istuudumme kellarikerrokseen menevän luukun äärelle.

Tää luukku oli sillain, että se jäi justinsa sorvin tälle keskipuolelle. Tässä meni sitten aisa ja siinä oli sitten nosturin iso vaihdelaatikko perässä. Siinä oli muistaakseni, niillä vaihteilla sai 12 nopeutta sillä alkuperäisellä. Mutta sitten kun ne vaihto siihen isomman moottorin ni se pantiin tohon tolppaan, siinä kaks harmaata koteloo rinnakkain, sähkövarusteet siinä. Ni toisessa oli sitten, kun se moottori oli kaksilla käämeillä, 3000 ja tää oli puolitoista tuhatta, ni ne ku kävi vielä läpille ni, muista oliko 18 eri nopeutta sai! Millään tarvitte niin paljoa.

**

Kun mää alotin niin oli tää jo korjauspajan käytössä, ei me rakennuksilla oltu. Mää muista, että olis putkitöitä edes tehty silloin enää. Enkä mää siinä kovin mahdollisia aikoja tuolla ollutkaan sitten ku mää jo rupesin tossa jyrsinkoneella, tossa missä toi pöytäryhmä nyt on. Siinä mä rupesin tekkeen hammaspyöriä ja jyrsiin kiilauria ja semmosta hommaa. Oli vanha jyrsinkone vähän semmone klemppu jo mutta ei siinä kauaa menny kun siihen ostettiin uus. Ja sitte tuli Sirenin Aaro tuolta Valmetilta, Siurolta tuli siihen töihin. Siellä oli semmonen amerikkalais sorvi nurkassa. Ja tossa

vieressä oli ruotsalainen, en muista sen nimeä. Siinä tuntu olevan pahat hammaspyörät kun se piti kamalan metelin.

- Mitäs tolla pienellä kiskolla kuljetettiin, joka kiertää tässä sivulla matallemmassa reunassa toi pieni? Mitä sillä nosteltiin?

Vasta viimeks laitettiin se tänne [pohjoisseinälle] saakka. Se oli yhteen aikaan tohon [eteläseinälle] asti vaan. No sitten sitä jatkettiin sen verran, että pääsi auton lavalle ja sitten loppujen lopuksi tonne, pääsi noitten sorvien päälle. Siinä oli kolme sorvia ikkunan vieressä. Viimeks tuli tonne perälle ikkunan viereen [keittiökulma] semmonen saksalainen sorvi. Jumalauta se oli hyvä vehje! Se oli tukeva. Se oli vielä ihan seinän vieressä. Mutta tää olikin ihan paska kun, pantu tänne [keittiön ja lavan välisten pilarien pöytäryhmien kohdalla] oli höylä. Semmonen siinä oli 18 senttiä leveä pöytä ja kaks metriä pitkä se pöytä. Se meni siinä, pantiin kipale pöytään kiinni ja terä siitä sen mukaan aina minkäläistä syöttöä halus. Oli hihnoilla järjestetty kaikki syötöt. Niinku käynnin nopeutta ei voinu muuttaa. Paljon silläkin höylättiin.

- Joo. Ja sorvi oli sitten tuolla [keittiön] kulmassa.

Ikkunan vieressä niin siellä oli kolme sorvia. Joo ja tuolla sitten viimeks, viime ikkuna päädyssä ni siinä oli semmone pieni nopee sorvi. Mukava sorvi kyllä. Tää olikin amerikkalainen tää sorvi [näyttää keskimmäistä sorvin paikkaa]. Se oli kyllä ihan väärin panna sitä tähän.

- Joo, niin se oli sitten kaikista isoin, mikä oli sitten tässä keskellä.

Saatana, toi höyläkin, Matille kun veti aika lujaa. Ei voinu passata mitään kipaletta sorviin kun

- Niin, joo, tärisee täällä lattia.

Siinä piti sitten tulla toimeen.

Työn oppi ja perintö

Nokian pajan vanhaan tehdaskulttuuriin kuului, että työntekijöiden lapsille pyrittiin tarjoamaan mahdollisuus työntekoon.

Haastateltu nainen oli ollut lapsena nykyisen Upofloorin rakennuksessa kuukauden töissä ja teki ylpeänä Nokia Silk-paperia. Hän myös muistaa nuorena naisena vieneensä potkulaudalla vaarilleen evästä ”vanhalle vitoselle”. Tuohikontti selässä hän kulki etenkin silloin kun vaarilla oli ylitöitä.

Tehdas siirtyi aikanaan uudempaan rakennukseen. Vanhemman tehdasrakennuksen ajan työntekijöistä on harva enää elossa, viimeisten joukossa työnjohtaja Jari Leppänen.

Alotin aikoinaan työt rakennuksessa, jota ei enää ole. Leppänen antoi käskyn, että katso moottoreita ja muita vehkeitä. Siitä se alkoi. Ehdin olla töissä ainakin 40 vuotta. Eläkkeelle jäin 1994. Siitä porukasta joka 1954 tuli taloon, elää enää korkeintaan 5 (vuonna 2016). Tuolloin meitä oli 160. Oltiin aloittaessa konepajakoulun toisella luokalla.

Tehtaalla ollaan tehty töitä neljässä polvessa.

**

- Miltäs ne jälkeenpäin tuntuu ne työvuodet siellä, että onko ollu hyviä vuosia? oliko silloin tyytyväinen vai oliko sillon halua johonkin muuallekin?

No ei enää sillon mutta jossain vaiheessa mieli teki, meinattiin lähtee sieltä, kolme neljä poikaa oli, se oli siinä vaiheessa kun oltiin vasta muutama vuosi oltu siellä, armeijan jälkeen niin sillon, kun meidät otettiin silloin kun armeijasta tultiin niin otettiin aputyöntekijöiksi. Että ei edes viilariks, että palkka jäi pieneks sillo maksettu. Ja sitten ei ollu mitään mahdollisuuksia kun siihen aikaan tuli aina ryhmänousuja, niinku oli aputyömies, niin eihän siinä mitään ryhmänousuja. Ja jossain vaiheessa meidät nostettiin kuitenkin sitten nuoremmaks viilariks siinä ja sitten rupes niitä ryhmänousuja tulee siinä. Me oltiin Elorannan kanssa kaks vaan kun otettiin aputyömiehiks.

**

Kun aloitin työt täällä, niin isä oli hitsarina tuolla alakerran hitsauskopissa. 1936 vuonna muutettiin tonne Kivelän taloon. Isä tuli hitsariks tähän verstaaseen. Se oli Viipurissa, asuttiin vähän aikaa ja isä oli töissä siellä valtion rautateiden konepajalla. Olin ihan pikkupoika semmonen, mutta kylä mää sen juur muistan kun siällä käytiin, että vetureita oli. Olisko se ollu 1934 tai -35. Ne kyseli, että kuinka monta veturia sinne voitiin ottaa kerralla. Se sano, että 40. 40 veturia saatiin kerralla sisälle! Ja tietysti niille paikoille, missä niitä laitettiin. Se oli sotien aikana kuulemma vahingoittunu se konepaja mutta kyä se vielä toiminnassa oli.

**

Tulin yhtiölle 1953, Nokian ammattikoulu Haavistolla oli sisäoppilaitos. Ensimmäinen vuosi oltiin koululla, opiskeltiin teoriaa ja käytiin verstaalla. Toisena vuonna tultiin tehtaalle harjoittelemaan. 9 kuukautta oltiin tehtaalla sitten 3 kuukautta lukua ja teoriaa, ja sitten taas tehtaalle.

Nokian ammattikoulu oli hyvä laitos. Siellä olivat kaikki sodan jälkeen. Kaikki saatiin talon puolesta. Ekana vuonna vieläpä taskurahaakin. Koulusta valmistuin 1956 ja jäin autoverstaalle vakimieheksi aina vuoteen 1995 asti.

**

Olen ollut poissa Nokialta 50 vuotta. Tulin tehtaalle oppiin vuonna 1947 ammattikoulun 2. luokan poikana. Verstaalla aloitin Antti Järvisen pakinkantajana. 3. luokalla alkoi koulutus mallipuusepäksi. Harjoittelin ensin valimossa ja sitten puusepänverstaassa viereisen rakennuksen yläkerrassa. Lopetin täällä talossa kun menin sotaväkeen, enkä sen jälkeen ole enää palannut.

Ennen vanhaa työyhteisöt olivat eri maata kuin tänään. Pelkästään Suomen paperitehtaiden ylläpitämiä ammattikouluja oli parikymmentä.

Työturvallisuus

Onnettomuuksiakin sattui. Pässikuski hukkui jäädessään jalastaan jumiin kun juna suistui jokeen.

Rotat kulkivat kanaalissa häkistä häkkiin. Rotat oli pyydystetty valimosta. Ylemmältä taholta tuli myöhemmin käsky, että rotat on hävitettävä. Paperikoneella Difenyylin käsittely oli vaarallista ja yksi henkilö kuoli.

Viitanen joutui juoppolomalle, mutta kukaan ei suostunut tuuraamaan häntä rikkiuunissa. Siellä rikkiuunissa käveli niinkuin seinää päin, henkee ei pystynyt vetää. Ei ollut kaasunaamareita.

Kalkkikivitornista loppui happi eikä pystynyt tulemaan ulos muuta kuin konttaamalla.

**

- Sattuko siinä mitään onnettomuuksia siinä? Tai totta kai joskus tulee sormeen jotain tollasissa hommissa mutta tuliko isompia?

Ei mitään isompia sattunu, en ainakaan muista että siinä olis. Sitten oli joskus jälkeinpäin sillä kun just oli sorvarina siinä se terotti puukkoo sellasessa hiomakoneessa ja sen meni peukalonpää siinä. Se veisti, että se tais olla suurimpia mitä oli.

- Se on aika vähä kun nykyään niin kauheesti panostetaan turvallisuuteen.

Joo, se oli varovaista porukkaa sillo.

**

Työkalukopista haettiin kuonavasara ja teräsharja, ja sitte tavallinen jouhiharja ja rikkalapio. Niillä varusteilla mentiin selluun kun siellä oli puhjennu vesiputki katki. Se putki oli puhjennu pesään. Kato kun, ei ollu minkäänlaista, tuntuu kun ei olis ollu ajatustakaan, että olis sitä vettä jollakin tavalla puhdistanu. Raakaa koskivettä painettiin vaan kattilaan! Ja sehän keitti sitä niin kauan, että tuli paksuks, että pussahti putki tukkoon. Ja kun putket meni tukkoon, niin se tuli hyvin pian punaseks. Ja voi olla, että siihen sähähti vähän vettäkin mutta kumminki se puhkes lopulta.

Ja jumalauta meinaan siellä oli semmosia, pitkien putkien päissä oli tommoset kuuskanttiset nuijat, ja niissä oli kolmelle kantille pieni vasara löi joka puolelle. Sitä kun vedeltiin siellä putkessa, saatana...

- Ni kuulu kova ääni?

Oli perkele! Korvat soi vielä illalla maata mennessä. Mutta aamulla ei enää soinu. Mutta kyllä taas illalla soi.

- Joka päivä sama juttu.

Niin oli, että ei se mikään ihme oo perkele, vaikka täällä kuurokskin tuli. Vaikka siitä oli kyllä pitkä matka siihe lopulliseen.

- Ei teillä ollu sitten mitään kuulosuojaimia?

Kyllä niitä sitten rupes oleen. Ja eikä siihen autakkaan mikään muu kun semmoset oikeen umpisuojaimet.

**

Muistan vielä noi rappuset kun Rintalan Jaska, se oli seittämänkymmenen, se oli töissä vielä, se juoksi näppärästi noi rappuset ylös. Minä oon mennä niin huanoon kuntoon, mutta emmä sitä ihmettelekkään kyllä perkele ku, mä sain sen loppuun.

Ne meinas tappaa mut tänne. Tuli kato teloja, niitä oli lyhkäsiä ja pitkiä. Sillä vanhalla paperikoneella oli lyhyitä. Mutta sitten, kun sitä ei voi sorvata, kumia.

- Kumia?

Ei voi, tai kyllä sitä sorvata voi mutta ei sitä saa mitoillessa millään tavalla. Mutta hiomakone on semmone, että kun se siitä ylitte menee ni se on kyllä sitä myöre, että sitä voi kyllä ruveta mittaileen. Joo, mutta siitä oli semmone haitta kun ei ollu kunnon vehkeitä, millä sen olis estäny leviämästä. Olis tarvinnu olla, kyllä siinä sellane imuri oli ja onhan pönttö. Mutta yhtäkaikki, se oli lattia samanvärisenä kuin mitä se tela oli siinä sorvissa oli ja minä olin siellä keskellä itte niinku kalkkilaivan kapteeni!

Juu ja minä huamasin saatana, että on jotakin, että tuppas yskittää. Mää menin Matiskaiselle. Matiskainen otti hetipaljon sinne läpivalasuun.

- Niin hän oli, oliko hän lääkäri?

Niin, lääkäri. Ei se ees kysyny. Sillä oli sellaset vanhanaikaiset läpivalasuvehkeet ja ne oli semmoset mitä täällä lääkäreillä ensimmäiseks oli, ja lyijynen takki päällä. Joo ja siinä käytiin ja sitten se kysy multa että onko teillä kovin pölynen työmaa? Meinasin sanoo, että ei, koska ei se muuten ollu - kyllähän sitä valuraudan pölyä näki kun lampun valossa meni, vilistämällä yläkertaan. Mutta mä sanoin sitten kuitenkin, että joo kyllä joskus on. Ja selvitin sitten, että kun tulee joku semmonen tela, se pitäs sitte hioo mutta mä sanon, että sitä on sen saman pölyn seassa itte mikä sinne sataa permannolle. Joo se oli ja sano, että onko noi? Mää sanoin että joka sana on niin, että emminä puhu pötyä. Ja minä voin soittaa teille kun sellanen tilanne tulee, että tulette kattoon vähän että miltä se näyttää. Ei tullu koskaan. Se loppu siihe!

Tampereella oli jossain, olisko se ollu Tampellassa ja jossakin siellä ni oli sellasia automaattikoneita, että sai sen paperikoneen telankin tehtyä, sellanen sikarinmuotonen. Joo ja ne on tarkkoja juu se muato, että jos se olis ihan suara ni sehän ei tekis mitään. Katos se jos kaks suoraa on ni se puristas täältä likeempää laakereita kuivaks ja keskeltä jäis märäks, mutta kun ne on pikkasen sikarin muotosia niin ne kuivaa sen joka paikasta. Juu ja se on kallis homma se ja meillä helevetin nuuka pomo, niin mulla se tossa sorvautti, jos vaan vähänkin olis ollu mahdollisuutta, ni sitä olis kyllä piisannu.

- Mutta se loppu sitten siihen?

Se loppu siihen!

Tarinoita alkoholista

Kosken toisella puolella oli pirtutehdas. Pirtua syntyi puuaineksesta sellun keitossa. Paperitehdas sai valtiolta pirtua 6 pennin litrahinnalla.

Silloin oli vielä työmaajuopottelua jonkun verran. Oli kaikenlaisia konsteja. Oli laitettu ämpäri alle, että kun tyhjennettiin niin jäi täysi ämpäri omaan käyttöön.

Kerran pirtuauto kaatui pihalle pakkasella. Ainetta imeytettiin sankoon kerättyyn lumeen.

Pulloja oli useita piilossa, ja kun niitä löydettiin, ni huudettiin, ”jaaha, nyt loppui työt!”.

Neljältä oli koko sellun porukka kännissä.

Istuttiin kosken rannassa Arskan kanssa ja ryypättiin.

Tori-Ollilta mäen päältä haettiin aina mustaa makkaraa jämptillä rahalla. Porttivahti kysyi aina, että ”mihis pojat?” Äijät kun oli pienessä kanuunassa niin rasvainen makkara maistui. Vahti valitti, että verstaan miehet on aina juovuksissa, johon miesten tuolloinen pomo Leppänen tokaisi, että ”Ei ne mitään juovuksissa ole, hän on nähnyt nekin ajat kun ryypättiin”.

Arvo ajeli paperikonetta aika kaasuissa.

Hautanen, te olitte eilen selluloosatehtaalla, hitsasitte 17 karmia ja niistä kahdeksan vuoti.

**

Oli täällä sellasia mukavia hetkiä kun lykkäsivät tuohon pihaan viinavaunun kun oli mennyt akseli poikki. Perkele! [naurua] Me Kuuselan Väiskin kanssa keskusteltiin asia valmiiks heti. Että sitten kun kaikki on syömässä niin me menemme ämpärin kanssa tonne. Haettiin kopista niin puhdas ämpäri kun löyty. Ja siinä oli jumalauta rattipyörä ja siinä oli mutterilla kii, akselin päässä. Ja siinä rattipyörän kyljessä oli sitten luukku. Ja ei muuta kun otettiin jakoavain mukaan ja mutteri, ja rattipyörä sivuun ja siitä väänti sitä ruuvia, että aina kun rupes viinaa tulemaan ni hyvä juttu. Ja kun se ämpäri tuli täyteen ni sitten kiinni rattipyörä ja perkeleesti kii ja sitten lährettiin ja vietiin se tonne yläkertaa rauhalliseen paikkaan ja seuraavana päivänä oli kotoo tuotu jo valmiit kanisterit sinne ja laskettiin sitten pirtuviinat ja vietiin kotio. Se oli hyvä. Yli 90 prosentista, kuule.

- Niin, sitähan se on.

Sattu juuri juhannukseks kerran.

- Oliko niitä useamman kerran kun sattu sellasia?

Jaa akseli vai? Ei varmaan kymmeneen vuoteen menny, se oli väsyny vaan se vanha. Mutta kyllä siellä oli pyydyksiä. Kun on tommosta kummiletkua, ku laittaa tappi sinne toiseen päähän, oikeen tiukka tappi. Sitten se roikku siellä, oli koukku, joka oli kiinni torvessa, niin se kannatteli sitä ylhäällä. Ja ku se vaunu tuli täyteen, ni tuli se putkiki täyteen. Vaunua kun laskettiin tyhjäksi ni putki jäi täyteen.

- Aivan!

Ne oli tuolla sellun, tuolla viinatehtaan seinustalla, ne oli siinä sitten ne vaunut ja ne oli pantu vielä sellaseen häkkiin. Mutta kyllä ne sieltä häkistäkin sen letkun kaivo yön pimeinä tunteina.

- Keinot keksittiin [naurua]

Kyllä se yks pomo sen löysi myöhemmin. Että täyty sitten muuttaa taas mallia. Ja se oli vakio homma, kun ne lähti tonne asemalle, niin ne latas tossa pesän puita täyteen ja siitä tuli aika hyvin savua sitten, ja hikihanat auki, tsst tsst, sieltä puhalsi höyryä. Ja siellä oli yleensä vahti, ja se oli siellä hytissä. Ja kun pojat järjesti, että oli höyryä ja savua, ni se kulki semmosessa pilvessä, niin eihän siinä nähny, mitä hänen piti nähdä. Tossa Lemmensillan kohralla puskasta hyökkäs jarrupoika kanisterien kanssa ja letku. Meni sinne vaunun tikkaille ja tunki sen letkun sinne viinan joukkoon ja imas tuleen. Siinä tuli äkkiä sellanen kanisteri täyteen, ja häipy siitä sitten sinne sahan vaakatapulien väliin, meni piilotti kanisterit, letkut ja vehkeet, ja hakivat ne sieltä sitte.

Siinä oli veturiremonttimiehen työmaa oli tossa. Se oli justiin käyny siellä vaihtamassa jarrut veturiin kun se tuli sieltä, tämmönen tapaus oli ollu juur, että oli viinavaunua tyhjennetty. Se kysy Niemisen Aarolta, että ooksä nähny koskaan kun puhutaan sellasesta että on työn juhlaa? - Ei, emmää tiedä yhtää mitään sellasesta. - Meenny kattomaan kun tuolla veturitalleilla on, niin nyt näät! Että on työn juhlaa. [naurua] Siel vedettiin jo niin perkeleesti sormikoukkua.

Legendaarisia hahmoja

Työyhteisöistä löytyy aina persoonia, jotka synnyttävät kestäviä tarinoita. Haastateltavat mainitsivat muun muassa aina paljain jaloin kävelleen viinankeittäjän sekä tietenkin puuseppä Yrjö Jokelan, joka paremmin tunnetaan nimellä Jumalauta-Jokela.

Yksi työntekijä oli kuollut ja Veto-Veikko lähti ilmoittamaan asiasta. Veikko oli kysynyt naiselta ensimmäiseksi, ”Onko leskirouva?” Rouva oli vastannut, että hän ei ole leski. Veto-Veikko siihen, että ”lyödäänkö vetoa”?

Pikku-Matti käveli aina tosta harjulta töihin. Kulku kun oli jo hidasta, aloitti hän jo neljältä tulemaan, että kerkis seiskaks perille. Ikää oli jo 80 vuotta. Hänellä oli siinä rappusten vieressä se ensimmäinen viilapenkki, mistä mennää ovisuusta heti ylös, niin siinä oli Niemisen Matti. Ja sitä ne sano, että Pikku-Matilla oli semmoset kädet, että ne oli semmoset kuin pienet koppurat. Ja kun se valvo noita lyijylekoja, niin se kämmensyrjällä pyyhkäs ylimääräset siitä kuumasta lyijystä.

Matti Niemisen eli Pikku-Matin työuran päättymisestä tarina kertoo, että Bertil Björkell ei vain yksinkertaisesti enää suostunut pitämään häntä töissä.

Ennen vanhaan oli merkittäviä persoonallisuuksia, jotka olivat ylpeitä ammattitaidostaan.